

Z výprav za rostlinou roku 2023

- 1 Z exkurze kaňonem řeky Malše 11. listopadu 2023. Nalezené druhy rostlin ukazuje Jana Janáková. Foto R. Paulič
- 2 Světlá kyselá doubrava s příměsí borovice, biotop kociánku dvoudomého (*Antennaria dioica*). Z exkurze 13. května 2023. Foto P. Koutecký
- 3 Údolí Loděnického potoka. Je vidět, že zdejší populace kociánku čelí dlouhodobějšímu suchu. Foto M. Štefánek

Česká botanická společnost (ČBS) vyhláší od r. 2021 rostlinu roku. V uplynulém roce se jí stal kociánek dvoudomý (*Antennaria dioica*, blíže v Živě 2023, 3: 115–117). Vedle seznámení veřejnosti s vybraným druhem prostřednictvím popularizačních článků bylo jedním z cílů akce také mapování jeho rozšíření, včetně ověření výskytu na známých lokalitách. Ve spojení s osvětou v podobě exkurzí se úkolu chopilo hned několik vedoucích. Díky tomu, že listové růžice kociánku přezimují, mohly být jeho lokality cílem botanických vycházek od jara až do podzimu. První z 9 naplánovaných exkurzí za rostlinou roku tak proběhla v polovině května a poslední začátkem prosince (https://botanospol.cz/cs/rostlina_roku-2023_exkurze).

Kociánek dvoudomý se podařilo najít na pěti z nich. Zejména na místech, která

leží mimo zvláště chráněná území, a botanici tam proto nezavítají příliš často, je ověření výskytu potěšující. Poštěstilo se hned při první exkurzi 13. května, v doubravě s příměsí borovice u obce Těšínov nedaleko Protivína, odkud byl kociánek udáván r. 1956 (obr. 2). Ačkoli má vhodný biotop poměrně velkou plochu, populace kociánku je tam velmi slabá, okolo stovky růžic ve třech skupinách na ploše asi 10 m². Další nález se podařil na lokalitě u Letovic známé z r. 2016, kam vedla 3. června exkurze Jihomoravské pobočky ČBS. Přes tože i zde byl kociánek nalezen, někdejší místo výskytu z popisu lokality přerostlo třtinou křovištní (*Calamagrostis epigejos*), a i zbylým kociánkovým porostům v podrostu lesa poblíž bohužel hrozí stejný osud. Ve stejný den proběhla i vycházka ve středních Čechách, údolím Loděnického

potoka (Kačáku), kde bylo mezi lety 2000 a 2010 zaznamenáno několik populací kociánku během botanického průzkumu přírodního parku Povodí Kačáku. Bohužel, ani tady není moc důvodu k optimismu, dvě ověřené populace kociánku byly při srovnání se stavem asi před 15 lety zřetelně menší a méně vitální (poškozeny dlouhým suchem na jaře 2023, obr. 3).

V dalších dvou případech šli vedoucí takřka na jistotu, na místa jim dobře známá, kde populace zájmového druhu dosud prosperují. Třeba i díky cíleným ochranným zásahům, které mohly být zároveň prezentovány. Takovou lokalitou byla přírodní rezervace Na Černčích, navštívená 11. června. Zdejší prosvětlené bory představují vhodný biotop pro orchideje, kterými je lokalita proslavená, ale i pro kociánek. Jeho porosty byly pozorovány hned na několika místech, byť kvetoucí lodyhy nebyly příliš četné.

Cílem exkurze z 20. května pak bylo ověřit výskyt kociánku na dvou lokalitách v národní přírodní rezervaci Karlštejn. Ačkoli je Český kras oprávněně vnímán jako převážně vápencové území, kociánek zde roste buď na nevápencových horninách, nebo na odvápněné půdě nad vápencovým podložím. V prvním případě byl v posledních letech opakovaně nacházen v počtu několika růžic na východní části Vysoké stráně u Bubovic, kde je podloží tvořeno prachovci s vložkami pískovců. Při exkurzi se ho však zde ověřit nepodařilo. Stav lokality přitom vypadá pro konkurenčně slabý kociánek příhodně, na relativně prudkém erozním svahu je bylinné patro silně rozvolněné, stejně tak stromový zápoj dubu a borovic díky suchému období mezi lety 2015–18 výrazně prořídil. Úspěšnější byl průzkum druhé lokality, v Solvayových lomech. Na odvápněné plošince zachovalého vápencového pilíře mezi opuštěnými lomovými jámami roste životaschopná

populace kociánku, odhadovaný počet několika stovek růžic zaujímá prostor 2 m². Není ale známo, zda tato populace v posledních 10 letech kvetla.

Ostatní exkurze stran ověření výskytu kociánku dvoudomého úspěšné nebyly. Nepodařilo se ho najít ve Slepíčovských horách, což ale vzhledem k tomu, že byl poslední známý výskyt z území datován do 60. let, nebylo ani překvapivé. Minimálně jedna z vytipovaných lokalit se sice při exkurzi 14. května dala poměrně přesně dohledat, pro druh zde ale již nebyly vhodné podmínky. Ani další historické lokality, tentokrát z r. 1978 z oblasti mezi Kaplicí a Českým Krumlovem, navštívené 21. října, kociánek již nehostily.

Kociánek neviděli ani účastníci exkurze, která směřovala 11. listopadu do kaňonu řeky Malše (obr. 1). V porovnání s předchozími šlo o novější údaj, z r. 2001, a zároveň je na místě dosud odpovídající biotop. Lze proto doufat, že se zde druh stále vyskytuje a jen ho skrylo čerstvě opadané listí. Nakonec u Vrábče (2. prosince) zůstává osud kociánku i jeho stanoviště

zahalen tajemstvím. Exkurze vyšla totiž právě do těch několika dnů, kdy se bylinné patro v lese ocitlo pod mocnou vrstvou sněhu.

Vyjma poslední zmíněné exkurze však mohou být i negativní nálezy informativní, a nadto se podařila jiná zajímavá pozorování. Za všechny jmenujme nález kriticky ohrožené kapradě plevinaté (*Dryopteris cambrensis*) v masivu Polušky. Exkurze za rostlinou roku tak můžeme hodnotit jako vydařené, probíhaly ve čtyřech krajích ČR a navštívilo je na 70 účastníků. Ještě dodáme, že nejvíce, celkem pět, jich zorganizovala Jihočeská pobočka ČBS ve spolupráci s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích, katedrou botaniky PřF Jihočeské univerzity a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, tři proběhly pod patronátem pražského ústředí ČBS a katedry botaniky PřF Univerzity Karlovy a jedna v rámci akcí Jihomoravské pobočky ČBS a Ústavu botaniky a zoologie PřF Masarykovy univerzity.

Další aktivitou při příležitosti akce Rostlina roku bylo mapování, koordinované

Botanickým ústavem AV ČR. Nálezci kociánku v průběhu r. 2023 zadávali pozorování prostřednictvím webového formuláře <https://www.rostlinaroku.cz> nebo přímo do databáze Pladias. Na rozdíl od předcházejícího ročníku se sešly jen tři údaje, přičemž jeden pochází ze zmíněné exkurze k Těšínovu. Zbývající dva nálezy jsou od Držkrajova na Písecku a od Bavorova na Strakonicku, což ukazuje, jak vzácným druhem se v naší krajině kociánek dvoudomý dnes stal.

Pro rok 2024 byl zvolen rostlinou roku kosatec sibiřský (*Iris sibirica*, více o něm na str. 65–68 této Živy). Exkurzí s cílem navštívit jeho lokality je naplánováno celkem 6. A i letos je součástí akce mapování. Další informace naleznete na stránce https://botanospol.cz/cs/rostlina_roku-2024, případně na facebookovém a twitterovém profilu České botanické společnosti.

Spoluautoři: Petr Koutecký, Tomáš Tichý, Michal Štefánek, Pavel Novák, Jana Janáková, Milan Štech a Zdeněk Kaplan

Jana Jersáková

RECENZE

David Průša, Václav Šedivý: Orchideje jižních Čech

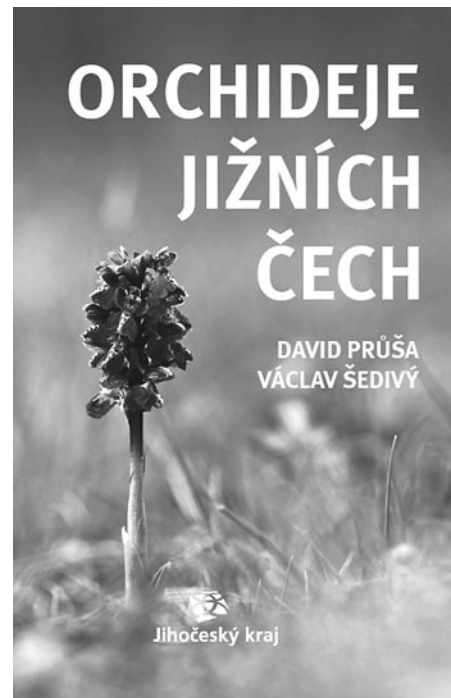
Zaplaví vás také nadšení, když narazíte v naší přírodě na orchidej? Pak zřejmě patříte mezi orchidofily, kteří propadli orchideliriu, orchidománii neboli orchidejové horečce. Posledním stadiem je orchidiocie, budíž vám útěchou, že takto postižených je nás více než dost. Orchideje jsou fascinující rostliny, které si získaly srdce mnoha lidí svou krásou a jedinečností. Jejich přitažlivost spočívá nejen v nádherných květech, ale také v bohaté historii, symbolice a různorodosti. V porovnání s exotickými druhy, které často okouzlují v květinářstvích, jsou naše domácí orchideje méně nápadné, ale stejně jedinečné. Na Zemi bychom našli zhruba 26 tisíc druhů orchidejí, v České republice roste 68 druhů a poddruhů ze 24 rodů čeledi vstavačovitých (*Orchidaceae*).

První souborné dílo s názvem Naše orchideje, vydané Krajským muzeem východních Čech (1980), které podalo do té doby nejucelenější přehled problematiky našich vstavačů s popisem jednotlivých druhů, jejich stanovištních nároků, rozšíření a ekologie, vyšlo z pera významného botanika a znalce orchidejí Františka Procházky. O tři roky později na něj navázalo ve spoluautorství botanika Václava Velíška dílo Orchideje naší přírody, určené široké veřejnosti a vydané v Nakladatelství Academia. Následovala řada publikací zabývajících se rozšířením v různých regionech, např. Bílých Karpatech (1990), na Moravě a ve Slezsku (1996), Českém středohoří (2008, 2018), Ústeckém kraji (2019), Orlických horách a podhůří (2019), nebo problematikou konkrétních rodů, např. kruštíků

(*Epipactis*, 2012) a prstnatečů (*Dactylorhiza*, 2013). Význačným počinem nakladatelství Kopp bylo vydání monografie Ekologie středoevropských orchidejí (2003) od renomované botaničky a milovnice vstavačů Dagmar Dykyjové, která v ní shrnula své celoživotní bádání a aktuální vědecké poznatky o systematice, mykorhize, opylování a fyziologii vstavačovitých rostlin. Na moderní ucelenou publikaci o orchidejích České republiky si orchidejoví nadšenci museli počkat až do r. 2005, kdy nakladatelství Computer Press vydalo stejnojmennou publikaci Davida Průši (druhé vydání, 2019). Autor, profesí lékař-foniatr, je nejen aktivním členem brněnského Orchidea klubu a přispěvatelem serveru BOTANY.cz, ale také zdatným fotografem rostlin, který svými snímky zdobí své publikace.

Posledním Davidovým počinem je, ve spolupráci s Václavem Šedivým, profesí potravinářským technologem a mimo jiné kronikářem města Tábor, kniha Orchideje jižních Čech, vydaná Jihočeským krajem v r. 2022. Představuje všech 37 taxonů rostoucích v jižních Čechách, čítá úctyhodných 568 stran a je rozdělena na tři části, z nichž první dvě sepsal D. Průša a třetí V. Šedivý. Ten je zároveň autorem více než poloviny zdařilých fotografií.

Obecná část se nejprve věnuje vymezení a charakteristice zájmového území z hlediska přírodních poměrů, vývoji vegetace a fytogeografickému členění. Následuje popis biologie a ekologie vstavačovitých zaměřený na morfologii orgánů, mechanismy opylování, ontogenezi, rozmnožování včetně hybridizace, morfologické a fyzio-

logické abnormality, mykorhizu, ohrožení a ochranu. Poměrně obsáhlá kapitola o systematice a taxonomii představuje nejprve obecné principy tvorby taxonomických systémů a vymezení taxonů a přibližuje problematickou situaci v čeledi vstavačovitých, která je známa značným hybridogenním a polyploidizačním potenciálem. Autor diskutuje vliv recentních molekulárně-genetických studií na přehodnocení starších taxonomických pojetí, vedoucích např. k přeřazení řady druhů z rodu *Orchis* (vstavač) do rodu *Anacamptis* (rudohlávek) či *Neotinea* (neotinea), sloučení rodů *Listera* (bradáček) a *Neottia* (hlítník), nebo zařazení druhu *Coeloglossum viride* (vemeníček zelený) do rodu *Dactylorhiza* (prstnatec). Obecnou část uzavírají klíče k určení rodů a druhů rostoucích na našem území a fytogeografické členění České republiky.